

## 'ההיגיינה של חיי האישה לתקופותיה'

מגדר, לאומיות ועבודה בכתביה של רופאת הנשים  
ד"ר מרים אהרונובה (1889-1967)

שחלב סטולר-ליס, שפרה שורץ

'מטרת ההיסטוריה של הנשים היא להשיב לנשים את ההיסטוריה, ולהשיב את ההיסטוריה לנשים',<sup>1</sup> כתבה ההיסטוריונית הפמיניסטית האמריקנית ג'ואן קלי. ונדמה שמה שקרה לד"ר מרים אהרונובה – רופאת נשים ידועה ומבוקשת ב'קופת חולים של ההסתדרות הכללית' בתקופת היישוב וראשית המדינה, שהיום היא דמות נשכחת – מתקשר היטב לקביעה זו.

בחקר ההיסטוריה של תקופת היישוב וראשית המדינה קטן משקלה של ההיסטוריה של הרפואה,<sup>2</sup> ובתוך ההיסטוריה של הרפואה קטן עוד יותר היקף המחקר הן על הנשים

\* גרסה מוקדמת של המאמר הוצגה בכנס ה-39 של החברה העולמית לחקר ההיסטוריה של הרפואה (ISHM), בבארי, איטליה, בספטמבר 2004: 'Hygiene of the Women, Hygiene of the Nation: The Socio-Political and Medical Views of Dr. Miriam Aharonova 1889-1967'  
1 Joan Kelly, 'The Social Relations of the Sexes: Methodological Implications of Women's History', *Women, History and Theory*, University of Chicago press, Chicago, p. 1

2 ניסים לוי, פרקים בתולדות הרפואה בארץ ישראל 1799-1948, הקיבוץ המאוחד והפקולטה לרפואה, תל אביב 1998; שפרה שורץ, קופת חולים הכללית: עיצובה והתפתחותה כגורם המרכזי בשירותי הבריאות בארץ ישראל, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה בוקר 1997. בעשור האחרון חלה התעוררות מה בשדה ההיסטוריה של הרפואה בישראל, וכמה חוקרים צעירים, היסטוריונים ואנשי מדעי החברה, כתבו עבודות תזה ודוקטור בארץ ובחו"ל ופרסמו מאמרים אחדים ובהם למשל, Sandra M. Sufian, 'Healing the Land and the Nation: Malaria and the Zionist Project in Mandatory Palestine 1947-1920', partial fulfillment of Ph.D Diss., New York University, 1999; Rhona Seidelman, 'Shaar Haaliya: Contagion, Aliya and Quarantine during Israel's Mass Immigration 1956-1949', partial fulfillment of Ph.D Diss., Ben Gurion University, Beer Sheva 2008; שחלב סטולר-ליס, 'הדרכה וקידום בריאות בחברות רבות-תרבותיות: המקרה של העלייה הגדולה לישראל 1949-1956', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2006; פנינה רומם, 'מלבן': מוסד לטיפול בעולים נחשלים, עבודת

המרפאות, או המסייעות לריפוי, הן על הנשים המטופלות.<sup>3</sup> ההסבר המקובל להיעדרן של קבוצות מההיסטוריה נוגע פעמים הרבה למציאותם או להיעדרם של מקורות היסטוריים. מקובל לטעון כי לאורך ההיסטוריה נשים כתבו פחות מגברים ועל כן קשה יותר לכתוב את ההיסטוריה שלהן. שיקול זה אינו נכון במקרה שלפנינו. כרבים מרופאי תקופת היישוב הרבתה ד"ר מרים אהרונובה לכתוב ולפרסם. היא כתבה מאמרים בעיתונות הרפואית-פופולרית וספר: **ההיגינה של חיי האישה לתקופתה**, שיצא לפחות בשש מהדורות,<sup>4</sup> והם מאפשרים צוהר אל עולמה הרפואי והאידיאולוגי. הנושאים שכתבה עליהם ד"ר אהרונובה, עצותיה ואזהרותיה, כרוכים ללא הפרד במערכות השיח המפורשות והסמויות שרווחו ביישוב העברי של שנות השלושים והלאה: השיח הלאומי, השיח הסוציאליסטי, השיח הרפואי-אאוני ושיח זכויות הנשים. המחקר ההיסטורי בכתביה של אהרונובה לא רק שיומן אותה, הרופאה והאישה, אל ההיסטוריה, אלא אף יעשיר את ההיסטוריה של תקופת היישוב ברעיונותיה ובתפיסותיה של ד"ר אהרונובה שהופצו בהרחבה בקרב נשות היישוב וראשית המדינה. אהרונובה הפיצה בכתביה רעיונות פרו-נטליסטיים ואאוניסטיים חד-משמעיים ומקובלים בשיח הרפואי של היישוב באותה תקופה. מהנשים נדרש להוליד לפחות שלושה ילדים ולהימנע מהפלות. לצד הרעיונות המקובלים הוסיפה ד"ר אהרונובה גם שיח ביקורתי של אהדה וסימפטיה לסבלות הנשים, שהציע להן כמה אופנים של הימנעות מחובות המין לאחר שעמדו בדרישות האאוניסטיים. השיח הביקורתי, המציע שחרור של הגוף הנשי ממשטר הרבייה הכובל, אמנם אחרי לידת הילדים, הוא קול ייחודי בשיח הרפואי-אאוני של תקופת היישוב וראשית המדינה.

דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2007; גבריאלה אדמון-ריק, 'לידה, פיקוח והגוף הנשי: מדיקליזציה של הלידה בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי 1918-1948', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, 2005; נדב דוידוביץ' ושפרה שורץ, 'הגירה בריאות וכור ההיתוך הישראלי', **עיונים בתקומת ישראל**, 13 (2003), עמ' 181-202. שני ספרים שפורסמו בשנים האחרונות: רקפת זלשיק, **עד נפש: מהגרים, עולים, פליטים והממסד הפסיכיאטרי בישראל**, קו אדום, תל אביב 2009; רפאל פלק, **ציונות והביולוגיה של היהודים**, רסלינג, תל אביב 2006.

3 דפנה הירש, "אנו מפיצים כאן תרבות": חינוך להיגינה ביישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, 2000; דורית ויס, 'הסיעוד כחלק משרותי הבריאות במחנות מאוריציוס, עדן, קפריסין ועתלית 1940-1948', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, 2002; שפרה שורץ, 'הסתדרויות נשים למען אימהות בארץ ישראל: פעילותן של "הדסה", "הסתדרות נשים עבריות" ו"ויצו" להקמת תחנות אם וילד בארץ ישראל בשנים 1918-1948', **בטחון סוציאלי**, 51 (1988), עמ' 57-81; נירה ברטל, 'ההכשרה התיאורטית והמעשית של אחיות יהודיות בארץ ישראל בתקופת המנדט, 1918-1948, בראי התפתחותן של ביה"ס לאחיות ע"ש הנריאטה סאלד, הדסה, ירושלים', עבודת דוקטור, אוניברסיטה העברית בירושלים, 2001.

4 מרים אהרונובה, **ההיגינה של חיי האישה לתקופתה**, משמר הבריאות שליד מרכז קופת חולים, תל אביב 1934 (מהדורה ראשונה); **ההיגינה של חיי האישה**, משמר הבריאות על יד מרכז קופת חולים של ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל, תל אביב 1943 (מהדורה רביעית). המהדורה האחרונה יצאה בהוצאת עם עובד בשנות השישים.

מגדר, לאומיות ועבודה בכתבי ד"ר אהרונובה

ד"ר מרים מטליה (צודקוב) אהרונובה, ילידת מוהילב שברוסיה הלבנה (1889), סיימה את הגימנסיה הרוסית בבריאנסק. תחילה למדה רפואה<sup>5</sup> בדורפאט שבאסטוניה, ושם ככל הנראה גם פגשה את בן זוגה לעתיד אברהם אהרונוב, שגם הוא למד שם רפואה. היא המשיכה את לימודיה בסנט פטרבורג והוסמכה לגינקולוגיה. ד"ר אברהם אהרונוב הוסמך לרופא פנימי. הם נישאו ב-1914. ד"ר מרים אהרונובה החלה לעסוק בפרקטיקה פרטית, ומ-1921 שימשה מנהלת בית החולים ליולדות בבריאנסק. ד"ר אברהם אהרונוב היה רופא במרפאות בתי החרושת בבריאנסק ופעיל ציוני. בשנת 1929 השאירה ד"ר אהרונובה מאחוריה קריירה מזהירה בברית המועצות (אפשר להתרשם שהקריירה של ד"ר אהרונוב הייתה מזהירה פחות), והם עלו ארצה.<sup>6</sup> אהרונוב החליט להיות חקלאי, שכן סבר שחקלאות נחוצה לארץ יותר מרפואה. אחרי קריירה חקלאית קצרה התמנה לרופא כללי זמני בבית החולים בעין חרוד.<sup>7</sup> באותה תקופה עבדה אהרונובה ללא שכר בחדר היולדות של בית החולים בעין חרוד.<sup>8</sup> במהלך מאורעות 1929 ליווה אהרונוב את חברי הקיבוץ לשדות כדי שיוכל לטפל מיד בכל פועל שייפצע.<sup>9</sup> בראשית 1930 הועבר אהרונוב לכרכור.<sup>10</sup> נראה שאהרונובה עברה עמו, אלא שאין

5 על מאבקה של תנועת הנשים ברוסיה הצארית כדי לאפשר לימודים אוניברסיטאיים לנשים ראו Barbara Alpern Enger, *Mothers and Daughters: Women of the Intelligentsia in Nineteenth-Century Russia*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 1983, pp. 60-61

6 הפרטים הביוגרפיים על אהרונובה לפני עלייתה לארץ מצומצמים ביותר, והם מתוך דוד תדהר, **אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו**, תל אביב 1897-1970, ערך 'ד"ר מרים מטליה אהרונובה (אהרונוב)', עמ' 3520-3521; ערך 'ד"ר אברהם יקותיאל אהרונוב', שם, עמ' 3505-3506.

7 אהרונוב מופיע ברשימת עובדי בית החולים שצירף דניאל נדב לחיבורו, **בית החולים בעמק בשנות העשרים**, תל אביב 1992, עמ' 46, אם כי בספר של נדב נפלה טעות בנוגע לשנת התחלת העבודה של אהרונוב. בדיקה במסמך המקורי שהביא שם נדב העלתה כי אהרונוב החל את עבודתו בבית החולים ב-30.6.1929, ארכיון העבודה (להלן אה"ע), IV243-2-31A.

8 במכתב למרכז קופת חולים דיווח ד"ר חמר כי 'גב' ד"ר אהרונוב נמצאת עכשיו בעין חרוד יחד עם בעלה ד"ר אהרונוב שעובד בתור רופא בית בבית החולים. מרוב עבודה הייתי מוכרח להכניסה לבית היולדות לעבוד (היא עבדה 12 שנים בבית חולים ליולדות). לפי דעתי היא צריכה לקבל לפחות את האוכל בלי תשלום בפרט שד"ר אהרונוב מקבל משכורת קטנה ס"ה 530, ד"ר חמר, 10.3.1930, שם. בתשובה ענה אליעזר פרלסון כי אפשר לא לחייב את חשבוננו של אהרונוב עבור ארוחותיה של אהרונובה 'רק באותם הזמנים שהרופא הראשי (ד"ר הירשוביץ או ד"ר חמר) לא נמצא בבית החולים', פרלסון לד"ר חמר, 28.3.1930, שם.

9 על ליווי הפועלים לשדות ראו ערך 'אהרונוב', תדהר, **אנציקלופדיה (לעיל הערה 6)**. בנובמבר 1929 נזף באהרונוב ד"ר יוסף מאיר, המנהל הרפואי של הקופה, על שהוא לא העביר דוח מלא על פעילותו בבית החולים, שם, IV243-2-15A.

10 המיניו בכרכור היה מינוי זמני לשישה חודשים. ההודעה נושאת את התאריך 25.2.1930. ב-23 ביוני 1930 ספג ד"ר אהרונוב נזיפה נוספת מפרלסון, הפעם כיוון ששלח מתרפא ל'ארוזה' ללא לבנים להחלפה, פרלסון אל אהרונוב, שם, IV243-2-15.

לכך כל תיעוד בארכיון קופת חולים. במשך 1930 הרבה ד"ר אהרונוב להתכתב עם ראשי הקופה, ד"ר מאיר ואליעזר פרלסון. בניגוד לנוכחות הבולטת של אהרונוב בהתכתבות עם הקופה, נעדרה אהרונובה לחלוטין מהמסמכים בתקופה זו.<sup>11</sup> נראה שב-1931 הגיעו אהרונובה ואהרונוב לתל אביב.<sup>12</sup> אהרונובה שבה והופיעה בארכיון קופת חולים במכתב מינואר 1932 שבו מובהר אופי התעסוקה שלה: בתוך שש שעות העבודה היומיות שלה נכללים גם ביקורים במחוזות אחרים. במכתב למרכז קופת חולים דורש יצחק קנייבסקי כי בעבור כל ביקור כזה יחויב המחוז המתאים ב-500 מא"י.<sup>13</sup> בהמשך אותה שנה כותב קנייבסקי לחברי המרכז בנוגע לתקציב מחוז תל אביב לשנת תרצ"ג: 'צריך להעביר את ד"ר אהרונובה ליום עבודה שלם בתנאי שתבקר את הנקודות הקרובות פעם בשבוע ואז לא יסעו חולות לתל אביב. יש לפתח את האינסטיטוט של תחנות עצה בכפרים וזה יקטין את מספר החולות וממילא יקל על העבודה של ד"ר אהרונובה. יתכן שאפשר יהיה לסדר את קבלת החולים על ידי ד"ר אהרונובה גם בסניפים 2-3 פעמים בשבוע'.<sup>14</sup>

רק בסוף 1932 הועברה אהרונובה למשרה מלאה בקופת חולים, 'אולם חושבים שזה לא יפתור את שאלת התור אצל ד"ר אהרונובה'.<sup>15</sup> מרשימה מ-1935 מתברר שבתקופה זו עבדה אהרונובה את כל שעות העבודה שלה במרפאת זמנהוף. היא קיבלה נשים כל יום מ-7:00 בבוקר עד 12:00 בצהריים ופעמיים בשבוע גם בשעות 16:00-19:00.<sup>16</sup> אהרונובה עבדה גם בתחנת הייעוץ לנשים הרות.<sup>17</sup> במרפאה ובתחנה, מדי יום, שיחרו לפתחה עשרות רבות של נשים. עומס המטופלות היה גדול מאוד. מכתבים רבים משנה זו עוסקים בעומס אצל ד"ר אהרונובה. ב-16 בספטמבר 1935 ננזפו בחריפות שני פקידים במרכז קופת חולים שלא הודיעו לתחנה לטיפול בנשים הרות על מחלתה של

- 11 במכתביו למרכז קופת חולים דרש אהרונוב טיפול בבעיות הסניטריות בכרכור, ובייחוד בקיבוץ השומר הצעיר במקום, אהרונוב אל מרכז קופת חולים, 2.7.1930, 6.8.1930, שם. הוא דרש קניית מיקרוסקופ על חשבון הקופה (12.2.1930), הוא דרש לדעת מה קורה עם הקביעות שלו (9.9.1930). בנובמבר 1930 נדרש אהרונוב להגיש את מסמכיו לקונקורס (בחינה לשם בחירת המועמד המצטיין למשרה), שם.
- 12 בערכים עליהם, תדהר, **אנציקלופדיה** (לעיל הערה 6), נכתב שהן אהרונוב הן אהרונובה החלו לעבוד בקופת חולים בתל אביב ב-1930. בערך של אהרונובה נכתב כי היא עבדה בקופת חולים בעין חרוד ובעפולה. לעובדה זו לא נמצאו אסמכתאות ארכיוניות.
- 13 יצחק קנייבסקי אל מרכז קופת חולים, 14.1.1932, אה"ע, IV243-2-40A.
- 14 'בנוגע לתקציב מחוז תל אביב לשנת תרצ"ג', ד"ר קנייבסקי אל חברי המרכז, 24.10.1932, עמ' 3, שם, IV243-2-40B.
- 15 ד"ר טובה ברמן קיבלה על עצמה 'לברר ביחד עם הד"ר אהרונובה את סדר קבלת החולים אצלה', יצחק קנייבסקי אל משרד קופת חולים בתל אביב, 1.12.1932, שם, IV243-2-40A.
- 16 'רשימת הרופאים ושעות עבודתם במחוז תל אביב בחודש אוקטובר 1935', 30.10.1935, שם, IV243-2-69A. מרשימה זו עולה כי לראשונה עלו תנאי העבודה של ד"ר אהרונובה וחשיבותה על אלה של אהרונוב. היא עבדה במרפאה המרכזית ובמשרה מלאה, ואילו ד"ר אהרונוב עבד באופן חלקי במרפאה בשכונת מונטיפיורי, והייתה לו גם שעה יומית של ביקורי בית.
- 17 חלק משכרה של ד"ר אהרונובה הגיע מתקציב התחנה, ראו ד"ר טובה ברמן אל מחלקת הנהלת החשבונות של הקופה, 14.5.1935, שם.

מגדר, לאומיות ועבודה בכתבי ד"ר אהרונובה

ד"ר אהרונובה 'ועל ידי זה גרמתם שעשרות נשים במצב של הריון חיכו בלי צורך שעות מספר'.<sup>18</sup> כמה חודשים קודם לכן נשלח מכתב נזיפה חריף לסניף כפר סבא שהפנה חולה לד"ר אהרונובה: 'קל להבין מה היה עם החולה הנ"ל כשבאה ולא היה מספר אל ד"ר אהרונובה. כמה עצבים, זמן וצעקות היו במשרד ההרשמה, אצל ההנהלה וכו'.<sup>19</sup> בתנאים לא פשוטים אלה המשיכה ד"ר אהרונובה את עבודתה בתור גינקולוגית במרפאת זמנהוף של קופת חולים במהלך שלושת העשורים הבאים. אבל לצד העבודה הרפואית היום-יומית היא החלה לפרסם בשיטתיות ספרים ומאמרים פופולריים בנושאי רפואת נשים. הפרסום המוקדם ביותר שלה היה בקובץ האם והילד מ-1934.<sup>20</sup> בו בזמן פרסמה אותה ההוצאה של קופת חולים גם את הגרסה הראשונה של ספר ההדרכה לנשים שחיברה: ההיגיינה של חיי האשה.<sup>21</sup> באותה שנה פרסמה ד"ר אהרונובה שורה של כתבות בדברי הפועלת, ומ-1949 השתתפה בקביעות בעיתון הבריאות איתנים של קופת חולים, ובו ענתה של שאלות הקוראים. 'אהרונובה אהבה את הכתיבה', ספד לה פרופ' יוסף אשרמן, 'אלמלא מלחמתה הנואשת לכיבוש השפה העברית היינו זוכים לספר נוסף, מועיל לא פחות'.<sup>22</sup> לעומת זאת, שלא כמו רופאים-גברים בני תקופתה, שעסקו בכתיבה רפואית פופולרית, אהרונובה לא עסקה במחקר רפואי ולא כתבה מאמרים מדעיים לכתבי עת רפואיים.

### הקשר האידאולוגי לפעולתה של ד"ר אהרונובה

כתביה של אהרונובה היו חלק מגל של ספרים, מאמרים ופרסומים רפואיים-אידאולוגיים שנכתבו בידי רופאים ויצאו לאור בתקופת היישוב וראשית המדינה. הבכיר מבין הרופאים הללו היה המנהל הרפואי של קופת חולים ד"ר מאיר, שהרבה לכתוב מאמרים רפואיים פופולריים ושילב בהם תפיסות סוציאליסטיות ואווגניות.<sup>23</sup> מאיר גם ערך אסופות שנתיות, בשם האם והילד, כינס בהן כתבים של רופאים, רובם רופאי קופת חולים בעלי השקפות דומות לשלו, ובהם גם את כתבי ד"ר אהרונובה.<sup>24</sup> רפאל פלק

- 18 מזכר נזיפה פנימי (לא חתום) אל הפקידים במרכז קופת חולים שלא הודיעו לתחנה לטיפול בנשים הרות על מחלתה של ד"ר אהרונובה, 16.9.35, שם.
- 19 מרכז קופת חולים אל סניף כפר סבא, 9.5.1935, שם.
- 20 'מאיר וי' רבקאי (עורכים), האם והילד: ספר השנה תרצ"ד, הוצאת משמר הבריאות על יד מרכז קופת חולים של ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל, תל אביב 1934.
- 21 אהרונובה, ההיגיינה, מהדורה ראשונה (לעיל הערה 4).
- 22 ד"ר יוסף ג' אשרמן, 'על קברה של ד"ר מ. אהרונובה ז"ל', דפים רפואיים, דצמבר 1967, עמ' 205-206.
- 23 ד"ר מאיר כתב: 'בשבילינו יש ל"אויגניקה" בכלל, ולשמירה מהעברת מחלות תורשתיות בפרט, ערך עוד יותר גדול מלייתר העמים!', מאיר, 'מי רשאי להוליד בנים - הערות לשיפור הגזע - אויגניקה', בתוך: מאיר ורבקאי, האם והילד (לעיל הערה 20), עמ' 3-4.
- 24 שחלב סטולר-ליס, 'כך אגדל תינוק ציוני: הבניית התינוק והאם הארץ-ישראלים באמצעות ספרי ההדרכה להורים', עיונים בתקומת ישראל, 13 (2003), עמ' 277-294.

מציין שורה ארוכה של כותבים, ובהם רופאים, שפרסמו את רעיונות האאוגניקה בהקשר הציוני או העברי ודנו בנגיעה שלהם למעשה הציוני.<sup>25</sup> הרעיונות האאוגניים היו כה רווחים ומוכרים בתקופת היישוב עד שב-1932 יצא ספר הדרכה לנשים דתיות ששלל את השימוש באמצעי מניעה כשהוא משתמש במושג 'וג'ניק'.<sup>26</sup>

את המונח אאוגניקה (eugenics) טבע החוקר האנגלי פרנסיס גלטון.<sup>27</sup> גלטון, שהחל את מחקריו בתחום השבחת סוסים גזעיים, ניסה לקדם רעיונות כמו רבייה בררנית של המוכשרים בלבד וראה בחזונו חברה אוטופית נטולת אלכוהוליות, פשיעה, מחלות ועוני. קרל פירסון,<sup>28</sup> תלמידו של גלטון, תרגם את רעיונות ההישרדות של הכשרים לרמה הלאומית, וראה בקפיטליזם גורם מרכזי לחוסר היישום של רעיונות אלה, שכן האינטרסים הכלכליים דורשים כוח עבודה זול. הרעיונות האאוגניים נפוצו במהירות בעולם בסוף המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים, ואגודות אאוגניות קמו ברבות מארצות אירופה, בארצות הברית וגם בדרום אמריקה וחצו גבולות פוליטיים ואידאולוגיים.

האאוגניקה התממשה אחרת בארצות השונות שאליהן הגיעה. בבריטניה, שבה נהגתה הגישה, מעולם לא מומשה מדיניות ממשלתית. בארצות הברית מ-1909 התקבלו חוקים שאפשרו עיקור של הלא-כשירים ללדת, בעיקר חולי נפש. בכפוף לחוקים אלה ולדומיהם עוקרו עשרות אלפי אנשים ברחבי העולם בעיקור כפוי – בברית המועצות, בשווייץ, בדנמרק, בשוודיה, בנורווגיה, בארגנטינה ובעשרות מדינות נוספות. אם בריטניה מסמנת את רמת המימוש הנמוכה ביותר של האאוגניקה באמצעים מוסדיים, גרמניה הנאצית היא המדינה הקיצונית והמרחיבה ביותר בחוקים אאוגניים. בגרמניה התקבל חוק העיקור האאוגני ב-1933, מיד אחרי עליית הנאצים לשלטון, ויושם בהרחבה על פי ההערכה על 400 אלף איש. זאת בלי לכלול תכניות מאוחרות יותר כמו 'החוק להגנת בריאות העם הגרמני' מ-1935, שהרחיב את האיסור לנישואין על אנשים בעלות גנטיות ומחלות מין, החמיר את האיסור נגד הפלות ונתן תמריצים כלכליים לזוגות חיוביים מבחינה גנטית וכן את תכנית אותנסיה (Euthanasia) שבמסגרתה נרצחו עשרות אלפי מבוגרים וילדים ממוסדות לחולי נפש.<sup>29</sup>

25 פלק, ציונות (לעיל הערה 2), עמ' 139-161.

26 משה אפשטיין, ההיגיינה והבריאות של האשה העבריה על פי מסקנות המדע האחרונות (ללא שם הוצאה), הודפס במאה שערים, ירושלים 1932. המחבר השתמש במילה 'וג'ניק' כשוות ערך לשימוש באמצעי מניעה וכותב: 'על פי השקפה זו השתמשות בתורת היוג'ניק היא עון וחטא נגד ד' ונגד הטבע ומביאה נזק רב לבני אדם', שם, עמ' יז.

27 פרנסיס גלטון (Galton, 1822-1911) היה דודנו של צ'רלס דרווין וחוקר רב-תחומי שטבע את חותמו בסטטיסטיקה, בחקר מזג האוויר ובגאוגרפיה. את המונח 'אאוגניקה' הוא טבע בספר שפרסם ב-1883 בלונדון ועסק ב'כישרון האנושי', *Inquiries into Human Faculty and its Development*

28 קרל פירסון (Pearson, 1857-1936) היה סטטיסטיקאי.

29 על התנועה האאוגנית העולמית נכתבו מאות מחקרים, ובהם: Catrine Clay & Michael Leapman, *Master Race: The Lebensborn Experiment in Nazi Germany*, Hodder &

מגדר, לאומיות ועבודה בכתבי ד"ר אהרונובה

בתקופה שבה יצאו לאור אסופות האם והילד והמהדורות הראשונות של ההיגינה של חיי האישה, ארץ ישראל-פלשתינה הייתה בשליטת המנדט הבריטי, והמשמעות של האאוגניקה כבר הייתה ברורה ומוכרת למדי ביישוב. קבוצה גדולה למדי של רופאים ארץ-ישראלים, שרובם למדו את התאוריה האאוגנית במהלך לימודי הרפואה שלהם באירופה, אימצה את האאוגניקה ומצאה אותה ישימה ליצירת היהודי החדש ולהגשמת החזון הציוני. הסיפור הציוני מעניין במיוחד, שכן הוא לא השאיר את האאוגניקה ברמה של דיון ועיון תאורטי (כמו בבריטניה) אלא אימץ רכיבים מתוכה אל תוך האידיאולוגיה הציונית, אך גם לא נקט אמצעים מדינתיים לאכיפת האאוגניקה (בהיעדר מדינה וחוסר שליטה בגופי אכיפה מתאימים). בשנות השלושים החל מהלך של הסברה אאוגנית, משמע הפצה ושכנוע של ההורים הפוטנציאליים בחשיבותה של האאוגניקה, ודרישה מהם לנקוט בעצמם ומרצון פעולות אאוגניות. על הרצף שבין הדגם של האאוגניקה התאורטית הבריטית לדגם האמריקני והסובייטי (שמומש כלפי אוכלוסיות של חולי נפש), עד הפרשנות הנאצית המרחיבה, נמצא הדגם הציוני, הסמוך יותר לדגם הבריטי. עם זאת, שלא כדגם הבריטי התאורטי, התאפיין הדגם הציוני בפרקטיקות דיסקורסיביות (הסברה, שכנוע, המלצה), שפעלו למען אימוץ מרצון של תורת האאוגניקה.

### ההיגינה בתפיסתה של ד"ר אהרונובה

ומזוּיָגָה בידעות ההיגינה תעמדי הכן על משמר בריאותך ובריאות הדור הבא, אז יכרך מקומך בשורות הראשונות של הלוחמים בעד הבראת עמינו בהווה ובעתיד.<sup>30</sup>

כדי להבין את עולמה הרפואי והאידיאולוגי של ד"ר אהרונובה יש להבין תחילה את משמעות המונחים שהיא משתמשת בהם. המושג 'היגינה' חוזר בכתביה של אהרונובה ובכותרת ספרה, ובמשפט שלעיל הוא משולב במספורות צבאיות ('מזוינה', 'משמר', 'לוחמים') המגייסות את האישה למאבק הלאומי. המונחים הצבאיים מעבירים את זירת הקרב הלאומי משדות הקרב העשנים אל הספרה הביתית ואל הייעוד הביולוגי. המדע

Stoughton, London 1995; Edward J. Larson, *Sex, Race and Science-Eugenics in the Deep South*, The John Hopkins University Press, Baltimore & London 1996; Gunnar Broberg & Nils Roll-Hansen (eds.), *Eugenics and the Welfare State-Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway and Finland*, Michigan State University Press, East Lansing 1996; Marouf A. Jr. Hasian, *The Rhetoric of Eugenics in Anglo-American Thought*, The University of Georgia Press, Athens & London 1996; Nancy Leys Stepan, *The Hour of Eugenics-Race, Gender and Nation in Latin America*, Cornell University Press, Ithaca & London 1991.

30 אהרונובה, ההיגינה, מהדורה ראשונה (לעיל הערה 4), עמ' 61 (ההדגשות שלנו).

והרפואה, או בשם הקוד של אהרונובה 'ההיגינה', הם כלי נשקה של האישה במלחמתה הפרטית והלאומית לקימום הדור הבא.

במבוא לספרה מגדירה אהרונובה את ההיגינה: 'ההיגינה היא המדע המלמדנו איך לקדם את פני המחלות ולשמור על הבריאות'.<sup>31</sup> לפי אותו היגיון: 'ההיגינה של האשה מלמדת איך לקדם את המחלות המיוחדות לגוף האשה'. ומיד היא מבירה שחשיבותה של השמירה על ההיגינה של האישה 'מרובה ביותר, באשר בריאות האשה היא בעת ובעונה אחת גם בריאות האם, שתפקידה להקים דור חדש'.<sup>32</sup> ההיגינה של האישה, דהיינו בריאותה, כרוכה הן בייעודה הביולוגי-רבייתי הן בייעודה הלאומי. אבל הייעוד הכפול הזה נתון בסכנה בגלל 'תנאי החיים בזמננו המחייבים את האשה לשאת בעול תפקידים מורכבים – מחוץ לביולוגיים כאשה וכאם – גם סוציאליים-כלכליים. גופה עמוס איפא משא כפול, וזהירות כפולה דרושה כדי שלא תיפגם בריאותה'. במשפט הבא שוב עוברת התמונה המורכבת הזו רדוקציה לאלמנטים הביולוגיים: 'הואיל וההיגינה של האשה היא בעצם ההיגינה של אברי המין שלה'.<sup>33</sup>

לצד ההיגינה של האישה, משתמשת אהרונובה בצירופים נוספים של המילה 'היגינה': ההיגינה של הנישואין, ההיגינה של ההיריון, ההיגינה של חיי המין ועוד. כל אחד מהצירופים הללו הוא שם קוד להנחיות ברורות כיצד יש לנהוג בכל אחד מהשלבם הנזכרים. היא אפילו משתמשת במושג 'דרישות היגיניות'. ההיגינה היא אפוא מושג מפתח אצל אהרונובה, המבהיר והמאחד את חשיבתה, את עולמה הרפואי-מקצועי ואת תפיסותיה האידאולוגיות. מהן אותן 'דרישות היגיניות' שמזכירה אהרונובה?

תחת כותרות כמו 'ההיגינה של הנישואין' היא מביאה רשימה של 'הנחיות היגיניות' להורים – החל בקביעת הגיל המומלץ לנישואין (שסיבותיו, כפי שהיא מציינת 'השבחת הגזע [אבגניקה]',<sup>34</sup> עבור להפרש המומלץ בין גיל האב לגיל האם, בגיל המומלץ ללידה (בין 20 ל-25), וכלה ברשימת המחלות העשויות להדביק את בן הזוג או 'להימסר בירושה לצאצאיהם אחריהם'. במחלות היא מונה עגבת, זיבה, שחפת, אלכוהוליזם ונרקומניה ('להיטות אחרי מורפיום קוקאין וכו').<sup>35</sup> ו'מחלת הרוח והעצבים'. היא גם מזהירה מנישואי קרובים 'כי החסרונות של האבות והאימהות הקרובים מתאחדים ונמסרים לצאצאיהם אחריהם באופן מרוכז יותר ובצורה יותר קשה. ותוצאת נישואים

31 שם, עמ' 7.

32 שם.

33 שם.

34 אהרונובה, ההיגינה, מהדורה רביעית (לעיל הערה 4), עמ' 46.

35 'האלכוהוליזם והנרקומניה אינם מדבקים ואינם עוברים בירושה, אך הם משפיעים לרע על הדור הבא במישרין ובעקיפין: הילדים מפגרים על פי רוב הן בגופם והן ברוחם, מועדים להיות בעלי מום (דפקטיביים) וחלשים, נוטים לכל מיני מחלות עצבים ולשחפת ולהיטות אחרי הכהל: שיעור התמותה ביניהם גדול', שם, עמ' 8-47.



מגדר, לאומיות ועבודה בכתבי ד"ר אהרונובה

כאלה היא: החלשת הגזע.<sup>36</sup> אהרונובה כותבת כי 'מנקודת ההשקפה ההיגיינית נכון יהיה ליטול מחולי הרוח את כושר ההולדה. בצפון אמריקה נוהגים לסרס חולים אלה. בארצות אחרות חלה חובת הבדיקה על המתחתנים, דבר המפחית את שיעור הנישואין האסורים על פי ההיגיינה'.<sup>37</sup>

אם כן, ברור שאהרונובה ידעה על היישומים האפשריים של האאוגניקה, תמכה בהם ואף המליצה עליהם לקוראיה. היא גם משתמשת בשמו של אוגוסט פורל למקור לחלק מהעצות.<sup>38</sup> 'ההיגיינה רואה את הנישואין כאמצעי ליצירת דור חדש ובריא ולכן היא מתירה את הנישואין רק לבריאים ולמבוגרים במובן המיני, הגופני, והרוחני, היא כותבת. כתיבה של אהרונובה הם אחת הדוגמאות הבולטות להסברה אאוגנית פופולרית. מתוך שהיא מפרטת את ה'דרישות ההיגייניות' היא מעבירה לקוראיה מעין מדריך ליישום עצמי של האאוגניקה. אין זו רק אידאולוגיה או תאוריה רפואית, אלא מערך של הוראות פשוטות וברורות לביצוע עצמי.

### 'תחנות העצה'

ההסברה האאוגנית בכתב הגבלה מטבעה לאימהות ולאבות ליטרליים, משכילים ובעלי יכולת קריאה בעברית. כדי להגיע גם לאוכלוסיות שלא היו ליטרליות, או לא שלטו בעברית ברמה של קריאה, נדרשה גם הסברה בעל פה. לצורך כך שימשו 'תחנות העצה': תחנות רפואיות שטיפלו בנשים (ואחר כך גם בגברים) לשם ייעוץ בענייני היגיינה. אהרונובה הסבירה לקוראיה את מטרת התחנות: 'בתחנות אילו ימצאו המתעתדים לחיי משפחה הדרכה בכול הדרישות שההיגיינה מציגה למתחתנים, כדי שיוכלו לחיות חיי

36 שם, עמ' 48.

37 שם, עמ' 48. אותו טקסט פורסם בשינויים קלים כבר ב-1934, ראו מאיר ורבקאי, האם והילד (לעיל הערה 20). שם צוינו גרמניה ורוסיה כדוגמאות למדינות שהכילו חובת בדיקה על המועמדים להינשא.

38 אוגוסט פורל (Forel, 1848-1931) פסיכיאטר, חוקר מוח וחוקר נמלים שוויצרי. פיתח תאוריה בשם 'בלסטופוריה' (Blastophthoria) שהסבירה כיצד אלכוהול, מחלות מין ושחפת עשויים לגרום לניוון תורשתי. על פורל ראו N.L. Stepan, *The Hour of Eugenics*, Ithaca and Cornell University Press, London 1991, p. 84. בתקופת היישוב נסמכו על פורל רבים מהרופאים בארץ שתמכו באאוגניקה. למשל, ב-1935 כתב ד"ר פרישט מאמר על תולדות 'התנועה להסדרת הלידות'. שם הוא מבהיר ש'הסדרת הלידות פירושה מניעה בעד התהוותם של חיים חסרי תועלת' ושהיא נועדה 'למען החיכוך האנושי, למען זכות ההגדרה העצמית של האישה, הזכות על גופה, למען הילדים המקופחים והרעבים'. לדבריו האאוגניקה 'העשירה במידה ניכרת את שאלת הסדרת הלידות'. 'גלטון וכן פורל, איש המדע הגדול וידיד הנשים הביעו את דעתם שיש למנוע מרבייה את האנשים הנחותים ולעומת זאת לאפשר למעולים את הרבייה בשפע', ס' פרישט, 'מתולדות התנועה להסדרת הלידות' בתוך 'מאיר וי' רבקאי (עורכים), האם והילד תרצ"ה, משמר הבריאות, תל אביב 1935.

משפחה נורמאליים לאשרם הפרטי ולתועלת האנושות כולה.<sup>39</sup> ובמקום אחר: 'לתחנת העצה כדאי לפנות גם לפני הנישואין וגם אחריהם כי שם מקבלים הוראות כפולות: מי רשאי להתחתן וכיצד להתנהג בחיי הנישואין. בל תמנע האישה רגליה מתחנת העצה!<sup>40</sup> אהרונובה הבטיחה כי בתחנה 'תקבל האישה תשובה על שאלותיה אילו בהתאם להבנתה ולמדרגת השכלתה'.<sup>41</sup> בשנות השלושים פרסמה קופת חולים מודעות בעיתון דבר שהזמינו נשים להגיע לתחנות העצה לייעוץ.<sup>42</sup>

מטרת התחנות, על פי הסבריה של אהרונובה, הייתה לייעוץ לנשים הן לפני הנישואין הן אחריהם. היא מבקשת מקוראותיה לא להתבייש לספר לרופאים על תופעות של 'פתולוגיה מינית' העלולות, גם אם הן רק 'סטייה קלה מן הנורמה', להשפיע לרעה על חיי הנישואין ולהגיע עד לכלל 'מקרי אסון בחיי המשפחה, גרושין וכו'.<sup>43</sup> מטרה שנייה, שעליה נרחיב בהמשך, היא הרגולציה (ההסדרה) של הלידות. גם כאן מיועדת התחנה לשמור על האישה מפני אסון. האסון טמון בניסיונות למנוע היריון או להפסיקו באמצעות תרופות סבתא או הפלה מלאכותית.

תחת לחץ התנאים הסוציאליים והכלכליים בזמננו מוכרחה האישה לחפש לה דרך להכנסת רגולציה בהריון ובלידה. לפיכך היא מבקשת לפעמים עצות מפי שכנותיה, בולעת 'רפואות' מזיקות בכמות מרובה ומרעילה את גופה. ההפלה המלאכותית הנעשית בחשאי מסכנת את בריאות האשה ואפילו את חייה. הרבה נשים 'חזו זאת מבשרן'. רבים מקרי המחלה, העקרות, ההריון מחוץ לרחם וגם מקרי מות שמקורם בהפלות במזיד. בתחנת העצה נהנית האשה מעצה טובה בעיתה המאפשרת לה להמנע מכל האסונות הנוכרים.<sup>44</sup>

על פי תפיסתה של אהרונובה, תחנת העצה נועדה, בהתאם למודל הווינאי של תחנות העצה, לייעוץ לזוגות על בסיס דרישות ההיגיינה (או האאוגניקה), אם מן הראוי שיינשאו. אבל כשהיא פונה אל הקוראים, קהל היעד שלה הוא הנשים הנשואות שכבר היו צריכות לקבל ייעוץ שעיקרו בשימור התא המשפחתי וברגולציה של הלידות.

39 אהרונובה, ההיגיינה, מהדורה רביעית (לעיל הערה 4), עמ' 48.

40 אהרונובה, 'תחנות העצה לנשים ותפקידן', בתוך: מאיר ורבקאי, האם והילד (לעיל הערה 20), עמ' 5-6.

41 שם.

42 המודעות התפרסמו במדור האירועים היומי, תחת הכותרת 'בקופת חולים': 'הערב בין 7:30 עד 9:30 בבנין החדש של קופת חולים רחוב זמנהוף 34, בחדר 114 קומה ב' תענה ד"ר אהרונובה בתחנה למתן עצות לנשים', דבר, 12.5.1936, עמ' 5. מדי פעם נסעה ד"ר אהרונובה גם לחיפה להפעיל שם תחנת עצה בשבת בבוקר: 'נפתחה מחדש תחנת העצות לנשים בהדרכת הגב' ד"ר אהרונובה. העצות תנתנה אחת לשבועיים. השיחה הראשונה בשבת זו ב-10 לפנה"צ', דבר, 24.6.1932, עמ' 6. כן היו הודעות על תחנות עצה שהפעילה אהרונובה מפעם לפעם גם בשכונת בורוכוב ברמת גן, ובתחנה ברחוב דיונגוף 151 בתל אביב.

43 אהרונובה, 'תחנות העצה לנשים ותפקידן', בתוך: מאיר ורבקאי, האם והילד (לעיל הערה 20), עמ' 5.

44 אהרונובה, ההיגיינה, מהדורה רביעית (לעיל הערה 4), עמ' 48-49.

החומר הארכיוני על מה שהתרחש בפועל בתחנות העצה בשנות השלושים הוא מועט. מרכזי הבריאות לנשים הוקמו בתל אביב החל ב-1924 (תחנת 'ויצ"ו ניו זילנד' בשכונת נוה שלום), וב-1926 הקימה 'הדסה' שני מרכזי בריאות בסיוע קרן נתן שטראוס (בנוה שאנן ובשכונת גאולה) שפעלו בשיתוף 'הדסה' וקופת חולים. בימים אחדים קיבלו התחנות מטופלות מטעם 'הדסה' ובימים אחרים מטעם קופת חולים. התחנות הוקמו במתכונת של 'טיפת חלב', כלומר תחנות לטיפול בתינוקות.

עם זאת לתחנות 'הדסה' וקופת חולים היו שעות שיועדו לבדיקה ולהדרכת נשים הרות. בראשית שנות השלושים התעורר עימות בין ויצ"ו ל'הדסה' באשר לטיב ולאופי השירות של הארגונים השונים. אחרי משא ומתן ארוך, ומעורבות רבה של עיריית תל אביב, ב-1933 התקבלה תכנית שאיחדה את מרכזי הבריאות לאם ולילד בעיר ברשות מנהלית אחת וחילקה את הנטל התקציבי בין 'הדסה' לוויצ"ו, לעירייה ולמטופלים. התכנית כללה 'פיקוח היגיני' על נשים הרות. קופת חולים (שבה עבדה אהרונובה) דרשה להשתתף בוועד המנהל של מרכזי הבריאות בתל אביב, אך סירבה תחילה להשתתף במימון עלויות השירות. רק אחרי משא ומתן נוסף הסכימה הקופה לאחריות תקציבית על 'מרכז בריאות צפון העיר', וב-1935 פתחה את התחנה ברחוב בן ציון, שיועדה הן לחברי קופת חולים הן לשאר תושבי האזור. בינתיים סגרה ויצ"ו את התחנות שלה בנוה שלום ובכרם התימנים, והשאירה את הנשים ההרות שם ללא תחנה. ביולי של אותה שנה נפתח מרכז בריאות נוסף, בבית שטראוס, ובהמשך אותה שנה נפתח מרכז בנוה שאנן. במהלך 1936 העבירה 'הדסה' את האחריות על מרכזי הבריאות לעיריית תל אביב ומשכה את ידה מההשתתפות התקציבית.<sup>45</sup> תחנות העצה שמדברת עליהן אהרונובה פעלו בראשית שנות השלושים מתוך התחנות לנשים הרות. במהלך שנות השלושים, בתוך מבני התחנות העירוניות, היו שעות קבלה מיוחדות ל'תחנה להתיעצות בשאלות המין וחיי הנישואין'. הנתונים על היקף הפעילות בתחנת העצה שפעלה בבית שטראוס ב-1935 מראים כי ביקרו בה 114 גברים ו-79 נשים.<sup>46</sup> בפרסום רשמי של עיריית תל אביב לשנת 1940/41 נכתב: 'לתחנה לשאלות המין והנישואין היה רב מספר הפונים. השאלות העיקריות שבהן התענינו הנשים הפונות וגם הגברים: עקרות, היגינה מינית, הסדרת הלידות וכו'. יותר ממחצית המבקרות התענינו בשאלת ההסדרה. בנידון זה לא היה הבדל בין הנשים בנות העדות השונות'.<sup>47</sup>

45 צפורה שחור-רובין ושרה שורץ, 'הדסה' לבריאות העם, הספריה הציונית, ההוצאה לאור של ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים 2003, עמ' 148-154.

46 (ללא שם מחבר), ספר השנה של עיריית תל אביב לשנת תרצ"ז, תל אביב 1937, עמ' 89.

47 'דו"ח העירייה לשנת 1940/41, ידיעות עיריית תל אביב, חוברת 7-9, עמ' 26. ד"ר אהרונובה חלקה ככל הנראה על המידע העירוני שלפיו 'אין הבדל בין הנשים בנות העדות השונות', וכתבה בספרה: 'תחנות מעין אילו קיימות גם בארצנו, אך דרוש לפתחן ולהרבות את מספרן, וביחוד לשקוד על כך, שהנשים בנות עדות המזרח תבקרנה בהן ותקבלנה הדרכה בענייניהן', אהרונובה, ההיגינה, מהדורה רביעית (לעיל הערה 4), עמ' 127.

בישיבה של ועדת המשנה העירונית לבריאות נמסר כי התחנה פתוחה בימי חמישי בערב ומטרתה: 'מתן עצות בשאלות מין ונישואין בעיקר בעניין מניעת הריון במקרים מסוימים'. ד"ר אסתר אינהורן דיווחה לוועדה שהתחנה התפתחה יפה עד מאורעות 1936 עקב פעולות הסברה, פרסום בעיתונות וקשרים עם התחנות לנשים הרות ולטיפול בתינוק. 'נתנו עצות על אמצעי המניעה [...] למחוסרי אמצעים נתנו את המכשירים האלה חינם, למעוטי היכולת – במחירים זולים'.<sup>48</sup>

בבית שטראוס הופעלה גם תחנת ייעוץ לגברים של ד"ר שמעון אינהורן – בן זוגה של מנהלת תחנת הנשים.

תחנות העצה, על פי חזונה של אהרונובה, היו אמורות לתפקד כתחנות פיקוח אאוגניות שבדרכי נועם יורו למבקשים להינשא ולזוגות הנשואים את חוקי ההיגיינה, ויעזרו לזוגות לשמור על החוקים למען בריאות הכלל. בפועל התחנות שהפעילה 'הדסה' לנשים הרות נמנעו מהדרכה החורגת ממידע על ההתפתחות התקינה של ההיריון, ובתחנת העצה בבית שטראוס התמקדה הפעילות בתחום הסדרת הלידות ובייחוד בחלוקה של אמצעי מניעה. המטרות הלאומיות, הדמוגרפיות והגזעיות התחלפו כאן בסיוע יום-יומי לנשים שרצו להשיג אמצעי מניעה.

## מניעת היריון

כדי למנוע את האישה מלכת בדרך המסוכנת של ההפלה המלאכותית ותוצאותיה – המציאה ההיגיינה שורה של אמצעים למניעת הריון, מהם מכניים ומהם כימיים.<sup>49</sup>

אהרונובה כתבה בספרה בהרחבה ובגלוי על אמצעי מניעה נגד היריון. עם זאת, מיקום הדיון על אמצעי המניעה הוא אחרי הפרקים על ההיריון והלידה. בבחירה זו מובלעת הסברה שיש צורך באמצעי מניעה כדי לרווח את הלידות, ולא כדי לאפשר קיום של יחסי מין חופשיים מאיום ההיריון.

בעיני אהרונובה אמצעי המניעה אינם כלי לשחרור האישה, אלא מכשיר שיאפשר לרווח מעט את הלידות ולשפר את איכות הילדים הנולדים, כלומר מכשיר למימוש מטרות אאוגניות.

אהרונובה ציינה את ה'טבעת' (דיאפרגמה) מגומי וממתכת, משחות וכדורים, ספוג או צמר גפן ספוג בחומצת עץ. היא מנסה להניא את קוראותיה משימוש בשטיפות אחרי קיום יחסי מין 'מחשש לצינון אברי המין המחוממים', ומחשש שעוד לפני שהאישה תספיק לבצע את השטיפה היא כבר תיכנס להריון. עם זאת, במקום אחר בספר,<sup>50</sup> היא מציגה מכשיר שטיפה – האירגטור – ומספקת הנחיות הפעלה במים רתוחים ופושרים

48 'זכרון דברים משיבת ועדת המשנה', 7.5.1945, ארכיון עריית תל אביב, 4-1486.

49 אהרונובה, ההיגיינה, מהדורה רביעית (לעיל הערה 4), עמ' 116.

50 שם, עמ' 44.

מגדר, לאומיות ועבודה בכתבי ד"ר אהרונובה

וכן תצלום התנוחה הראויה לטיפול. האירגטור אמנם מובא בחלק הספר העוסק בזיהומי הנרתיק בלוויית אזהרה להימנע משימוש יום-יומי, ובכל זאת הוא חלק ממבחר אמצעי המניעה שהיא מגישה לקוראות. לצד ביטול של אמצעי מניעה מקובלים כגון 'שיטת הימים הבטוחים', תקופת ההנקה ומשגל נסוג, היא פונה להמליץ על אמצעי המניעה לגבר, 'שקיק הגומי' בלשונה. אהרונובה ממליצה על שימוש רב-פעמי בקונדום, וניפוחו באוויר אחרי השימוש והניקוי כדי לוודא שנתר שלם. אחרי חיטוי במי בור יש לשמרו לשימוש הבא. אם הקונדום אינו מתנפח, על האישה לבצע שטיפה מידית באמצעות האירגטור.<sup>51</sup>

אהרונובה ממליצה לשלב, ליתר ביטחון, שני אמצעי מניעה – מכני וכימי. בפרק אחר, 'ההיגנה של חיי המין', היא ממליצה על מתינות בתדירות יחסי המין. 'ההפרזה בהזדווגות מזיקה לבריאות הגבר והאישה כאחד'. היא סוקרת הנחיות תלמודיות, מוסלמיות ולותרניות, ואף מצטטת פרופסור שקבע ש'מספר ההזדווגויות אינו צריך לעלות על 100 בשנה'. שתי הסכנות המרכזיות שהיא מדברת עליהן בהזהרה מפני חיי מין חופשיים הן 'האפשרות המרובה להידבק במחלות מין' וכן 'התרגוות העצבים הכרוכה בהם'. לתפיסתה, חיי המין עבור הגבר הם צורך פיזיולוגי, ואילו אצל האישה מדובר בצורך פסיכולוגי ו'אין ההרגשה הפיסיולוגית מצויה אצלה'. לכן אין להתפלא כי אהרונובה ממליצה לנשים על חיים ללא יחסי מין, וקובעת כי 'ההתנזרות מחיי מין אינה מזיקה על פי רוב לבריאות האישה'. הנזירות המומלצת אינה מכוונת לנשים שלא ילדו, אלא בעיקר לנשים שסיימו ללדת. אהרונובה מבירה כי 'התופעות הגופניות והפסיכיות' המאפיינות את הבתולות הזקנות הן לא בגלל ההתנזרות ממין, אלא בגלל סיבות חברתיות ופסיכולוגיות – אכזבות, פגעי הזמן, הבדידות וכו'. לפיכך נשים שכבר ילדו פטורות מנזקה.<sup>52</sup>

## הפלות

ובאה יד האדם הגסה ומחבלת בתבונת ההסתגלות העדינה והנבונה של הטבע. היא עוקרת ומשמידה את העובר, החי הפעוט, וממילא מכוונת את השינויים לאפיק חדש לגמרי. זמן רב עובר עד שהגוף מסתגל שוב אל מצבו החדש ואף לא יתכן שהסתגלות זו תעבור בשלום, בלא להשפיע על הפסיכיקה של האישה ועל בריאותה. מה תמה אם רואים אנו לפעמים אשה שה'ניתוח' עבר עליה בשלום (בלי איבוד דם, בלי הרגשת כאבים חזקים) ובכל זאת הרגשתה רעה מאוד. החולשה הכללית, העצבנות, הדיכאון – נובעים לעיתים מהשינויים המתחוללים בגוף. הדברים אמורים בהפלה שעברה בהצלחה. אך יש גם כשלונות.<sup>53</sup>

51 שם, עמ' 118.

52 שם, עמ' 49-51.

53 שם, עמ' 114.

אהרונובה התנגדה חד-משמעית להפלות מלאכותיות. בברית המועצות, שם הייתה אהרונובה מנהלת בית יולדות, התנהל ויכוח ער בנושא ההפלות בשנות העשרים והשלושים. סוף הוויכוח היה ב-1936, עם השבת האיסור על ההפלות, שהותרו ב-1920 בעקבות המהפכה הרוסית. בשנים המעצבות של לימודיה ועבודתה בברית המועצות היא חיה בקונטקסט חברתי מורכב של הפלות מותרות מבחינה חוקית, אך בלתי רצויות מבחינה חברתית, ובעקבות זאת של ניסיונות לבלום את ההפלות באמצעות תעמולה ושכנוע, הטבות לאימהות והרחבת השימוש באמצעי מניעה.<sup>54</sup> היא ניסתה לקדם את השימוש באמצעי מניעה גם בכתיבה, ובמהלך עבודתה במרפאה ובתחנות העצה היא כנראה אף הדריכה נשים כיצד להשתמש בהם בפועל. בזאת ניסתה אהרונובה, כמו מה שנעשה בברית המועצות, לסכור מעט את נוהג ההפלות שרווח בקרב האוכלוסייה העירונית המשכילה בשנות השלושים והארבעים.<sup>55</sup> במאמר 'מפרובלמות האמהות', שפורסם בדבר הפועלת, כתבה אהרונובה: 'הן מביטות על ההפלה כעל מעשה רגיל. משל כעל עקירת שן חולה'.<sup>56</sup>

אמנם ריבוי הילודה נחשב למטרה מרכזית של היישוב באותה תקופה,<sup>57</sup> אבל את ההתנגדות של אהרונובה להפלות יש לראות גם בהקשר של האידאולוגיה האאווגנית. לתפיסתה, אותן נשים עירוניות ומשכילות הן גרעין הרבייה הרצוי מנקודת ראות גזעית-אאווגנית. לפיכך היא ורופאים רבים אחרים יצאו למלחמת חורמה בהפלות. נימוקיה נגד ההפלות היו מוסריים ('ההפלה היא רצח'), בריאותיים ('תרופות שהן מרבות להרע לאם ההרה יותר מאשר לעובר') וחברתיים (את אי-רצונן של הנשים ללדת כינתה 'חס חולני אל השאלה הטעון ריפוי מעיקרו'). עם זאת היא עוסקת גם בבעיות החברתיות המקשות על האישה לממש את ההיריון ואת גידול הילדים. ראשית, היא קובעת כי: 'מובן, כי תפקידה של האנושיות למצוא מידה ממוצעת של לידות במשפחה על יסודות ההיגיינה ושמירת הגזע'. משמע, האישה אינה מחויבת ללדת ללא הרף, אלא רק במידה שדורשת ההיגיינה (ועל כך ראו להלן), וכן יש לה זכות לשלוט בלידותיה. שנית, 'ודאי, בתנאי חיינו הולכת האשה ונתבעת יותר ויותר לבוא לעזרת המשפחה בפרנסת הבית,

54 Avdeev Alexander, Alain Bloom & Irina Troitskaya, 'The History of Abortion's Statistics in Russia and the USSR from 1900-1991', *Population: An English Selection*, 7 (1995), pp. 39-66

55 על ההפלות, וכן על הוויכוח על ההפלות בדבר הפועלת, שבמסגרתו התפרסמו גם מאמריה של אהרונובה בנושא, כתבנו בהרחבה במקום אחר, ראו Sachlav Stoler-Liss & Shifra Shvarts, "The Medical Reasons, As You All Know, are Highly Subjective", *Abortions, Doctors, and the Israeli Nation Building Process*, *sterreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaft – ZG*, 16, 3 (2005), pp. 53-68 (in German)

56 אהרונובה, 'מפרובלמות האמהות', דבר הפועלת, 1, 6 (1934), עמ' 81.

57 על הפרונטליזם (עידוד הילודה והעמדתה במרכז סדר היום החברתי-פוליטי) הציוני בתקופת היישוב ראו סטולר-ליס, 'כך אגדל תינוק ציוני' (לעיל הערה 24), עמ' 283-285.

וזו זכותה בימינו לסרב להיות רק 'מכונה ליצירת ילדים'.<sup>58</sup> הנימוק השלישי, שבו החלה להשתמש במאמר 'עובדות' בדבר הפועלת, נוגע להיעדר התמיכה החברתית והמוסדית לאימהות לא נשואות או לנשים שנעזבו. במאמר זה היא הביאה את סיפורן של שתיים ממטופלותיה, שתייהן הרות, את שתייהן עזב בן הזוג, ושתייהן קיבלו מבן הזוג העוזב סכום כסף כדי שיוכלו 'לעשות את הדרוש' ולהפסיק את ההריון. הן באו לאהרונובה כדי לבקש את עצתה, תהו איך יוכלו להסתדר לבדן, גם לעבוד וגם לגדל את הילד. ואהרונובה מתארת את מבוכתה: 'לא ידעתי מה לעוץ, איך לנחם. לו היה לנו "בית האם והילד" יכולתי להגיד לה "אחרי הלידה תכנסי יקירה לבית האם והילד עד שתחליפי כח ואחרי זה (לו היה לנו בית תינוקות ליום וללילה) – תמסרי את התינוק לבית התינוקות ובעצמך תוסיפי לעבוד ולגדל את בן טיפוחיך" אבל איך אנחם ואעזור כשהאפשרויות הללו אינן?<sup>59</sup>

אהרונובה מתנגדת להפלות בכל מאודה, אך חשה שהיעדר תמיכה חברתית באימהות גורם לנשים להפיל. האשמה, שלפי ספרה ולפי המאמר 'מפרובלמות האמהות', מוטלת באופן בלבדי על האישה, מופנית כעת כלפי חוסר המעש החברתי על שאינו דואג להקמת מוסדות חברתיים שימנעו מנשים את הצורך להפיל: 'עד כמה שחיי האם בא"י ידועים לי, יכולה אני לקבוע כי עיקר הפחד בפני האימהות בקרב העובדות בארץ נובע מחוסר הביטחון החומרי, מתוך אימה בפני השאלה: כיצד תזין, תלביש ותחנך את ילדה, והיכן תשאירו בזמן עבודתה וכו'.<sup>60</sup>

## תביעות לאומיות

ד"ר מרים אהרונובה כתבה על האימהות: 'אין תופעה זו רק הכרח טבעי לאישה כי אם גם גולת הכותרת של חייה [...] אי הרגש שידמה בטהרתו ובתפארתו לרגש האושר הממלא את לב האם למראה בת הצחוק הראשונה על פני ילדה, או לשמע הפטפטוט הראשון של בר בטנה? היש קרבן שלא תקריב האם על מזבח האושר הזה?<sup>61</sup>

הסיבות לאימהות הן ביולוגיות ופסיכולוגיות, כלומר אינדיבידואליות. אך לצד הסיבות האישיות, אהרונובה מביאה בהרחבה את הסיבה הלאומית ללידת ילדים. האם העברייה נדרשת ללדת מטעמים אאוגניים: 'מנקודת השקפתה של ההיגינה טוב לבריאות האשה הריון אחת לשלוש שנים לפי החשבון הבא: תשעה חודשי הריון, שנה בערך הנקה והגותר הפסקה לצורך מנוחת הגוף. רצוי שבכל משפחה יהיו – אחרי ההפסקות שהזכרנו לעיל – לא פחות משלושה ילדים: שניים כמספר ההורים והשאר – לביצור המשפחה והגזע'.<sup>62</sup>

58 אהרונובה, 'מפרובלמות האמהות', דבר הפועלת, 1, 6 (1934), עמ' 81.

59 הנ"ל, 'עובדות (מחדר עבודתה של רופאה)', דבר הפועלת, 1 (1934), עמ' 178-180.

60 הנ"ל, 'הגנת האם', שם, עמ' 10-11.

61 הנ"ל, 'ההיגינה, מהדורה רביעית (לעיל הערה 4)', עמ' 109.

62 שם, עמ' 108-109.

קצב הלידות נקבע כדי לגדל צאצאים בריאים (הנקה ארוכה), וכדי לאפשר לגוף האם לנוח בין לידה ללידה ובכך להפחית את הסיכוי להפלות טבעיות או לבעיות בהיריון. הלידה היא המטרה החשובה ביותר של האישה: 'מכל אשה אנו זכאים לצפות שתהיה בעתיד לאם'.<sup>63</sup>

חשיבותה הלאומית של הלידה בעיני אהרונובה מחודדת במאמר אחר מתקופת מלחמת 1948. שם היא שוללת לוחמת נשים בשדה הקרב בגלל חובתן ללדת ומסבירה לחיילת שהתגייסה למערכה, אך לא נשלחה לקו האש, כי 'לשם ביטחוננו בעתיד אנו זקוקים לישוב רב כמות. ימי מלחמה אלו גזלו מאתנו אבדות יקרות. המלאי האנושי שלנו בתפוצות נדלדל, ואם הילודה היא לנו צו לאומי חיוני בכל עת, הרי שבעתים גדול ערכה בזמן הזה [...] ואכן התפקיד המוטל על האישה שונה מזה של הגבר במערכה זו'.<sup>64</sup>

### היגיינה אישית

בכתביה של אהרונובה הנחיות רבות להיגיינה אישית. ההיגיינה האישית היא רובד משמעותי הנוסף על רובד הדרישות ההיגייניות של הרבייה, ומשרה על ההוראות האאוגניות את הרוח המדעית המאפיינת את ההיגיינה האישית. כמו ההיגיינה האישית גם ההיגיינה של המין והרבייה מיוחסת לבעלי תרבות ונעדרת אצל חסרי תרבות. יוצא אפוא שההיגיינה של המין והרבייה, כמו ההיגיינה האישית, נועדה להגן הן על הפרט הן על הכלל. הספר והמאמרים רצופים בחומרי חיטוי, במים רתוחים ובהוראת רחיצת ידיים תקופות. למשל, בתיאור ההנקה ממליצה אהרונובה על כיסוי פיה של האם בתחבושת, כדי שלא תדביק את התינוק. ההיגיינה האישית אמורה להיות תריס העומד בפני שפע המפגעים המאיימים על גופה של האישה: מחלות, צריבות, הפלות טבעיות, גידולים באברי המין 'ורוגו העצבים' המתוארים כמלווים את החיים הנקבים הנורמליים מבחינה ביולוגית.<sup>65</sup> שפע הבעיות הפיזיולוגיות והפסיכולוגיות הכרוכות ברבייה הנורמלית הן הנושאות את השיח הביקורתי אצל אהרונובה. תמונת האישה, העולה מהדיון בהיגיינה האישית ובבעיות הגוף הנשי, היא של אמפתיה ורחמים על הנשים הנדונות לסבל ללא קץ לצורך מילוי ייעודן האאוגני. השיח הביקורתי הזה הוא ההסבר לקידום השימוש באמצעי מניעה – אף שהיא אינה מאמינה ביעילותם – ויותר מזה לעידוד ההימנעות מחיי מין לאחר הולדת הילדים.

63 אהרונובה, 'הגנת האם' (לעיל הערה 60), עמ' 10-11.

64 אהרונובה, ההיגיינה, מהדורה רביעית (לעיל הערה 4), עמ' 162-163.

65 רוב שמות הנושאים בתוכן העניינים של המהדורה הרביעית של ההיגיינה (שם) עוסקים בבעיות גופניות: 'ההפרשה הבלתי נורמלית', 'התרחבות ורידי הרגליים', 'רעלת ההרות', 'אפרעות בשד בעת ההנקה', 'תקופת הבלות' וכדומה.



## עבודת נשים

עבודת נשים היא מקרה מבחן מעניין נוסף להשקפותיה החברתיות של אהרונובה. 'כדי לצאת מחוגה המוגבל – חיי עקרת הבית – לדרך הרחבה של עבודה ויצירה כללית, בלי להקריב על מזבח זה את התפקיד שהטיל עליה הטבע בחיי המשפחה. גדולה ונערצה היא תעודת האישה – להקים ולגדל דור חדש: מאידך יש להודות שתעודה זו לבדה: אין בה כדי לתת סיפוק מלא למספר גדול של נשים שיש להן – ובצדק – דרישות ומטרות נוספות בחייהן הפרטיים והציבוריים'.<sup>66</sup>

האישה עבור אהרונובה היא קודם כול אם, אבל לצד חובתה האימהית, שהיא גם חובה ביולוגית וגם חובה לאומית, היא יכולה לצאת לעבודה מסיבותיה שלה, מסיבות כלכליות או מסיבות של כיבוש העבודה, כלומר מטעמים סוציאליסטיים או פמיניסטיים. אהרונובה הכינה רשימה של מקצועות מתאימים לנשים. רוב העבודות הן בבתי מלאכה או במפעלים קטנים, אך היא מציעה גם נהיגה, ספרות, כביסה, אפייה והגשת אוכל, עבודה במשרד ומכירה בחנויות. ברוב התחומים היא אינה מבקשת הקלה כלשהי לנשים, ורק במפעל סגירות היא מציינת שלא לעבוד בתקופת ההיריון. אך היא לא ממליצה על עבודות בנייה, ריצוף וסלילת כבישים, שהיו בלבו של דימוי כיבוש העבודה הנשי בשנות העשרים והשלשים. בעיניה היציאה לעבודה היא העיקר, ולא ההצהרה השוויונית או הפוליטית הנגזרת ממנה.

## גברים

הגברים נזכרים מעט מאוד בכתביה של ד"ר אהרונובה. היא כותבת בדרך כלל על נשים ואל נשים ומשאירה את השותפים למעשה ההולדה מחוץ לדיון. כשמופיעים גברים אצל אהרונובה הם לוקים בתפקודם המיני (ופוגעים במימוש מטרות הרבייה של הנשים), ולכן צריכים לפנות לטיפול,<sup>67</sup> או שהם מונעים מנשים המעוניינות בכך להיכנס להיריון. כבר הזכרנו את החשיבות העצומה שייחסה אהרונובה לאימהות, ולכן יחסה לגבר המונע מאשתו היריון היה חמור מאוד: 'זנפנה אל הבעלים: הללו, ודאי שצריכים הם להבין לרוח נשיתם ולרגש האימהות הטבוע בדמך. העומדים הם על רוח תעודתם? והאין הם נהפכים לפעמים למתנגדי נשיתם ואף לאויביהן?'<sup>68</sup>

אהרונובה מדגימה, כדרכה, תופעות שנתקלה בהן במהלך עבודתה: אלמן אב לילדים נישא בשנית ונמנע מלהוליד ילדים במרמה, או אלמן אחר שהתנה עם אשתו השנייה שלא יביאו ילדים לעולם, או בן זוג שדוחה את לידת הילדים לעתיד כלכלי ורוד יותר,

66 שם, עמ' 164.

67 במקרה כזה ממליצה אהרונובה על הפריה מלאכותית מזרעו של גבר אחר, על התנדבות לעזרה לילדים עוזבים או על אימוץ ילדים, ראו שם, עמ' 125-126.

68 שם, עמ' 131.

ובינתיים אשתו, שהציגה את עצמה לפניו כצעירה ממה שהיא, חוששת שלא תספיק ללדת. היא מתארת גברים שאינם רוצים ילדים ומכריחים את נשותיהם להשתמש באמצעי מניעה, מפקחים על השימוש בהם, וכאלה המכריחים נשים בהיריון להפיל. והיא כותבת:

מה אפשר לומר בזכות הבעלים שהזכרנו? היה זמן שהבעל היה המפרנס היחיד של המשפחה וסבורים היו שרק לו הזכות להכריע בשאלה זו; אך דעה זו אינה עומדת בפני הביקורת, מעמד הבעל כ'נותן לחמה' של המשפחה עדיין אינו מקנה לו רשות לגזול מאשתו את אושר האימהות, כל שכן לסכן את חייה בניתוח; ועוד, עצם הנימוק נתערער בזמננו שהרי האשה – אף האם – מושכת בעול פרנסת הבית שכס אחד עם בעלה. רבה יותר אשמתו של הבעל שכבר יש לו בנים מאישתו הראשונה. כאן בולט במיוחד האגואיזם שלו לרעת ידידת חייו; ולזול ברגש אימהותה, בשעה שרגש אבהותו כבר בא על סיפוקו.<sup>69</sup>

הטיעון של אהרונובה כאן אינו לאומי או אאווגני, אלא מבוסס על רגשות אימהיים ואבהיים מהותניים (אסנשיאליסטיים). הרצון של האישה ללדת נעלה בעיני אהרונובה מכל נימוק גברי העלול לשלול ממנה את הזכות לאימהות. לדעתה תפקידו של הגבר הוא לאפשר לאישה את מילוי ייעודה הרבייתי וחל עליו איסור מוסרי לשלול ממנה זכות זו. בשנות החמישים העבירה ד"ר אהרונובה את מוקד הכתיבה שלה לעיתון הבריאות הפופולרי **איתנים** של קופת חולים הכללית. מלבד פרסום קטעים מספרה ההיגיני של **חיי האשה לתקופותיה**, ערב פרסום כל מהדורה חדשה של הספר, התמקדה אהרונובה בתקופה זו במדור הייעוץ של **איתנים**: 'שאלות ותשובות'. רוב הפונות לאהרונובה במהלך שנות החמישים היו נשים, ומרבית השאלות נגעו להיבטים הרבייתיים-פיזיולוגיים: גיל קבלת המחזור, הקשר בין הפלות לעקרות, עלייה במשקל אחרי הלידה וכדומה. את מיעוט המכתבים כתבו גברים. בתשובה לשאלתו של א"ר עונה אהרונובה: 'השקפת ההיגיני שהאשה ראוי שתלד אחת לשלוש שנים אינה נגד הגבר, כדבריך, אלא למען בריאות האשה. האמצעים הם לא רק תריס בפני מחלות מין אלא גם למניעת הריון שלא בזמנו, וישנם אמצעי זהירות כאלה שהגבר אינו מרגיש בהם'.<sup>70</sup>

במכתב זה מאפיינת אהרונובה טיפוס גברי שלילי שלישי: הגבר המסרב לכבוש את יצרו או להשתמש באמצעי מניעה כדי לרווח את לידותיה של אשתו ובכך להגן על בריאותה. טיפוס גברי זה הוסיף והופיע במדור **איתנים** במהלך שנות החמישים. למשל, בשנת 1956 בכותרת 'לדכא תשוקה מינית' עסקה אהרונובה בפנייתו של גבר שמצב בריאותה של אשתו חייב הימנעות היריון, אך הוא מסרב להשתמש באמצעי מניעה מנימוקים דתיים. הוא הסביר לאהרונובה שכיוון שהוא 'חם מזג' ואשתו 'קרת

69 שם, עמ' 132-133.

70 אהרונובה, 'שאלות ותשובות', **איתנים**, 8 (1955), עמ' 266.

מגדר, לאומיות ועבודה בכתבי ד"ר אהרונובה

מזג' הוא מתקשה מאוד לכבוש את יצרו, ושאל בעצתה. אהרונובה ענתה לו באריכות רבה, המליצה לו על עיסוק בספורט ומקלחות קרות, על חדרי שינה נפרדים ועל שימוש באמצעי מניעה. היא אפילו הסבירה את שיטת 'הימים הבטוחים', שיטה שבספרה פסלה אותה על הסף. היא כתבה: 'בכח שכלו יכול האדם – נזר הבריאה – להשתלט על יצרו ולהיות אדון לרגשותיו. זה מותר האדם מן החיה שההרגשה משתלטת עליה. הטבע עושה את שלו, הוא שואף לריבוי, אך האדם חייב לרסן את יצריו'.<sup>71</sup>

לצד הגברים מונעי הילודה, משורטטת כאן דמותו של הגבר החייתי, שאינו שולט על יצרו ועלול לסכן את בריאותה של האישה בהריונות מיותרים. תשובתה של אהרונובה עוררה גל של מכתבים זועמים למערכת איתנים, ובגיליון העוקב פורסמו כמה מהם לצד מאמר הבהרה שחיבר ד"ר אהרונוב. הקוראים כעסו על אהרונובה שלא הפנתה את הכתב אל הרב וניסתה לענות לו בעצמה. ד"ר אהרונוב עסק בשאלת השימוש באמצעי מניעה כשההיריון מסכן את בריאות האישה, על פי מקורות היהדות. הוא הביא מקורות התומכים בשימוש באמצעי מניעה. אהרונוב לא כתב בדרך כלל בעיתונות הפופולרית, ונראה שאשתו ד"ר אהרונובה הייתה רופאה מצליחה ממנו, אבל כדי להגן על עצותיה מול קוראי העיתון הזעיקה אהרונובה את בן זוגה.

אהרונובה נדרשה פעם נוספת לשאלה זו בראשית שנות השישים, כשבאיתנים פורסם דו-שיח היתולי בין 'היא' ל'הוא' שעסק ב'מצוות פרו ורבו'. בפיליון הגבר תובע מאשתו ללדת ילדים רבים. האישה מדברת נגד הילודה. הגבר מסכם, בטיעון שהוא כמעט מילה במילה מתוך רעיונותיה של אהרונובה: 'המעט שבמעט הוא שני ילדים כנגד אבא ואמא. עוד ילד שלישי לטובת האומה'. אבל אהרונובה, במלוא הרצינות, הוסיפה אחרי הפיליון נימוקים המצדדים דווקא בהתנגדותה של האישה להרבות ילדים. 'והנה נשתנו הזמנים. האשה בימינו אינה להוטה אחרי המטבח ואף לא במידה מרובה אחרי גידול הילדים. היא רוצה להשתתף בכל שטחי החיים, ולעסוק במדע, באמנות ואף במדיניות [...] גם רמת החיים מסייעת להוציא את האשה מהבית לעבודות חוץ כעזר בפרנסת הבית'.<sup>72</sup> בהמשך המאמר היא מבהירה כמה קשה מבחינה כלכלית לגדל ילדים, וכמה תדירים מקרי המוות של ילדים במשפחות גדולות ומרובות ילדים. אבל אז היא כותבת: 'בתנאים רגילים צריך מספר הילדים במשפחה להיות 4 לפי החשבון: 2 כתחלופה להורים ו-2 להמשכת הדור. ההכרעה הסופית לגבי מספר הילדים במשפחה צריכה להיות בידי האשה, כי היא הנושאת במרבית העול לגידול הילדים. מכאן שיש לשים קץ לתקן של 2 ילדים. בארצנו הוא פסול לחלוטין. זוג בריא ואמיד חייב להביא לעולם יותר ולדות'.<sup>73</sup>

הגישה השלילית כלפי גברים המתערבים בתהליכי הרבייה לא שינתה את תפיסתה הבסיסית של אהרונובה על תפקידה של האישה ברבייה. את המונח 'גזע' אמנם מחליף

71 שם, 3 (1955), עמ' 105.

72 'בשולי הדו-שיח', שם, טו, 2 (1962), עמ' 50-51.

73 שם.

כאן המונח 'דור', אבל החשיבה המעמידה את הרבייה כתכליתה המרכזית של האישה שרירה וקיימת וכמותה גם השיוך החד-משמעי בין הרבייה לתפקיד הלאומי: 'אולם מצבנו בתחום זה הוא מיוחד במינו. קיום מדינתנו תלוי בריבוי הנפשות בה וכאן נדרשים ההורים וקודם כל האשה, לקורבן מיוחד. שום שכבה בישוב, ואפילו דלת אמצעים, אינה פטורה מצו העליה הפנימית [...] הגדלת הילודה היא צו השעה המוטל על כולנו ואם כל הישוב והמדינה יחלצו לצו זה יהיה הויכוחים בין "היא" ל"הוא" מיותרים'.<sup>74</sup>

## סיכום

ספרה של אהרונובה, שיצא לאור מ-1934 בסדרת מהדורות מתוקנות, ושפע מאמריה בעיתונות הפופולרית והרפואית, מלמדים על תפיסה מורכבת של האישה ושל הרבייה. בספר באות לידי ביטוי מערכות שיח דומיננטיות ופטריארכליות הממצבות את האישה בתור אם יולדת, ואת חייה מילדות עד בגרות כחלק ממשימה אימהית-לאומית-אאוגנית. גם מבנה הספר, העוסק בעיקרו בתפקודי הרבייה של האישה ובבעיות האפשריות במהלכם, מחזק את הרושם של העמדת הלידה והאימהות במרכז. השימוש הנרחב ברעיונות אאוגניים, המייעד את האישה לממשם בחיי היום-יום, מעצים רושם זה. אך לצד השיח הדומיננטי מופיע זרם של שיח ביקורתי: שיח זה 'מרחם' על האישה השבויה בכלא הביולוגי של גופה ומלמד על אפשרויות שונות לשחרור הגוף: שימוש באמצעי מניעה, יציאה לעבודה ואפילו הימנעות ממין הם פרקטיקות הנדונות ברצינות ומוצעות לקוראות בין שפע העצות לשמירה על ההיגיינה הפרטית והמינית ועל יכולת הרבייה של הגוף. על רקע אין-ספור הבעיות הפיזיולוגיות והפסיכולוגיות ('ורוגו העצבים') שמתארת אהרונובה, הנלוות תמיד לחיים הנקביים הנורמליים מבחינה ביולוגית, מציעות האפשרויות לשחרור הגוף דרכי יציאה, אמנם זמניות וחלקיות, לשחרור ממשטר הרבייה הכובל. אהרונובה לא רק כתבה בטון כפול, אלא אף חייה את חייה באותה רוח: חיי עמל קשים וללא ילדים. מעולם לא כתבה מדוע לה לא היו ילדים, ולכן איננו יודעים אם מדובר בצעד פוליטי-עקרוני או בעקרונות. עניין חשוב הוא השפעתם של אהרונובה ושל רופאים אחרים בני התקופה על משטר האאוגניקה הציוני. השוני בין משטר האאוגניקה הציוני לבין משטרים אאוגניים אחרים בסוף המאה התשע עשרה ובעשורים הראשונים של המאה העשרים טמון בסיבות מבניות. בשעה שמרבית המדינות שאימצו משטרי אאוגניקה השתמשו במנגנוני השלטון כדי לאכוף מדיניות בפרקטיקות חוקיות ורפואיות כמו למשל עיקור כפוי, אישורי נישואין, רצח שיטתי ועוד, משטר האאוגניקה הישראלי צמח במסגרת השלטון העצמי של מערכת היישוב היהודי, כלומר בתוך מנגנונים של שלטון עצמי חלקי בתוך השלטון הבריטי. משטר המנדט הבריטי, נציגה של אחת המדינות האירופיות היחידות שסירבו במפגיע להנהיג משטר אאוגני ולהפעיל

מגדר, לאומיות ועבודה בכתבי ד"ר אהרונובה

חקיקה מתאימה, לא אפשר חקיקה אאוגנית ולא אפשר ביצוע ממסדי שלה. הרעיונות האאוגניים, שרווחו בגלוי (עד עליית הנאציזם) בקרב רופאים ביישוב העברי, דרשו כלים אחרים למימוש. ספרי ההדרכה והמאמרים הרפואיים היו כלי מצוין. משטר האאוגניקה הציוני השתמש בפרקטיקות דיסקורסיביות 'חלשות' שהתבססו על שכנוע, הסבר ופנייה לרגשות לאומיים וחברתיים. רק במקומות בודדים, כמו בתל אביב, הוקמו תחנות עצה לפני נישואין, והשימוש בהן היה וולונטרי גם הוא. עם זאת לדעתנו חולשתו המבנית של משטר האאוגניקה הציוני היא זו שהביאה לידי השתלבותו ה'טבעית' כמעט בחשיבה הציונית-רפואית של היישוב והמדינה. השכנוע וההסבר ארוכי הטווח עשויים לאפשר הסבר הנוסף על ההסברים הרווחים בספרות המחקר על ייחודה של תרבות הרבייה הישראלית ועל השימוש הנרחב בבדיקות טרום-לידה ובטכנולוגיות רבייה חדשניות בישראל.

במחקר המשך יש לעסוק בשאלות כמו עד כמה השפיעה אהרונובה בפועל על החברה היישובית, מי נשמעו לעצותיה, ובאיזו מידה הצליחה להעביר את רעיונותיה לדורות הבאים של גינקולוגים, גברים ונשים.

בדברי ההספד כתב עליה פרופ' יוסף ג' אשרמן:

אותה מכוננית שפגעה בקשישה בפתחו של בית החולים דרסה למוות אהובת עם, כוהנת בהיכל הרפואה בישראל. כי הקורבן – הפופולרית שברופאות ישראל – הייתה ד"ר מרים אהרונובה [...] לבה החם, שפתחה לקרוב ולרחוק, הוא שמשך את לב עמיתיה ורעייה אל מעונה ואת חולותיה בהמוניהן למרפאתה שבקופת חולים [...] ד"ר אהרונובה הייתה מזיגה הרמונית שבהבנת הנפש וידיעת הגוף, ומזיגה זאת העלתה אותה למדרגת כוהנת בהיכל הרפואה. מעולם לא הסתגרה בתחומים הצרים של מרפאת יעוץ אלא יצאה, בעל פה ובכתב, אל נשות העם.<sup>75</sup>

העיסוק בדמותה הנשכחת של ד"ר אהרונובה מאפשר לימוד וניתוח של האידאולוגיה הרפואית-חברתית שלפיה ייעצה וטיפלה באלפי נשים במשך שנות עבודתה הארוכות בתקופת היישוב וראשית המדינה. הוא גם מאפשר לבחון את השימוש בתקשורת כאמצעי להעברת מידע רפואי ואידאולוגי לקוראים. עם מותה של ד"ר אהרונובה, בתאונת פגע וברח מול בית החולים 'הדסה' במרס 1967, הסתיים פרק ייחודי בהיסטוריה של הרפואה בישראל, פרק שבו רופאה-אישה הפיצה בלא לאות במשך עשרות שנים את משנתה הרפואית-חברתית בציבור.

75 פרופ' יוסף ג' אשרמן, 'על קברה' (לעיל הערה 22), עמ' 205-206.